Inventariserend Veldonderzoek
proefsleuven (IVO-P),
Rosmolensteeg - hoek Kortendijk,
gemeente Gorinchem.

HOLLANDIA reeks 202

COLOFON

Hollandia reeks nr.	202
Titel:	Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven (IVO-P), Rosmolensteeg - hoek Kortendijk, gemeente Gorinchem.
Gemeente:	Gorinchem
Coördinaten:	126.662/427.153 126.693/427.152 126.694/427.136 126.661/427.136
Onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	23426
Auteur(s):	R.W. Vanoverbeke
Met medewerking van:	G. van den Berg & C. Scheffer-Mud
Uitvoering veldwerk:	T. Busch, S. Gerritsen, A. Médard, E. van Rooijen, R. Vanoverbeke, A. Wijkamp, T. Wijkamp en T. Wijnen
In opdracht van:	BEVO
Contactpersoon opdrachtgever:	B. Elschot
Wetenschappelijke leiding:	P.M. Floore
Illustraties:	R.W. Vanoverbeke & M. Veen
Definitieve versie:	maart 2008
Oplage:	8
ISSN:	1572-3151

© Hollandia, Zaandijk 2008

HOLLANDIA ARCHEOLOGEN
1544 rs zaandijk
☎ 075 - 622 49 57
✉archeo@xs4all.nl

INHOUD

1. Inleiding 4

2. Vraagstelling 5

3. Bekende archeologische waarden en verwachting 5

4. Strategie en methoden 7

5. Resultaten 8
5.1. Bodemopbouw 8
5.2. Sporen 9
5.3. Vondsten 12

6. Waardering 15

7. Antwoorden vraagstelling 17

8. Samenvatting en conclusies 18

9. Literatuur 18

Bijlage 1: Werkput 1, sporen en profiel
Bijlage 2: Werkput 2, sporen en profiel
Bijlage 3: Werkput 3, sporen en profiel
Bijlage 4: Werkput 4, sporen en profiel
Bijlage 5: Overzicht alle werkputten
Bijlage 6: Sporenlijst
Bijlage 7: Algemene Vondstenlijst
Bijlage 8: Determinatielijst aardewerk (G. van den Berg)
Bijlage 9: Determinatielijst glas (C. Scheffer-Mud)
Bijlage 10: Waarderingscriteria volgens KNA 3.1
Bijlage 11: Stappenplan Archeologie

1. Inleiding

Van maandag 30 juli tot en met donderdag 2 augustus 2007 is door Hollandia Archeologen een inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven uitgevoerd op het terrein aan de hoek van de Rosmolensteeg en de Kortendijk in de binnenstad van Gorinchem. Het veldwerk werd uitgevoerd door S. Gerritsen, R. Vanoverbeke, A. Médard, E. van Rooijen en A. Wijkamp (kraanmachinist van A. van Zandwijk, Herwijnen), bijgestaan door T. Busch, T. Wijnen en T. Wijkamp (vrijwilligers van de Werkgroep Archeologie, gemeente Gorinchem). De projectleiding lag bij E. van Rooijen.

De aanleiding tot het onderzoek werd gevormd door de sloop van de bestaande bouw en de nieuw te bouwen zorginstelling voor bejaarden. Op het terrein komen onder andere een fietsenkelder en een liftput en zal in totaal ca. 175 meter funderingssleuven worden gegraven. Het met de nieuwbouw gepaard gaande grondverzet zou een bedreiging vormen voor de waarschijnlijk aanwezige archeologische resten.
Het voornaamste doel van het onderzoek was het toetsen van het gespecificeerd verwachtingsmodel uit het bureauonderzoek (Wullink, 2006) en het verkrijgen van een betrouwbaar inzicht in de aanwezigheid, aard, datering, omvang, gaafheid en conservering van archeologische resten in het plangebied. Aan de hand hiervan kan de vindplaats (of mogelijk meerdere vindplaatsen) gewaardeerd worden en kan het bevoegde gezag een weloverwogen besluit nemen over de te nemen vervolgstappen. Tevens was het de bedoeling inzicht te verkrijgen in de complexiteit van een eventueel vervolgonderzoek.
Het bevoegd gezag werd vertegenwoordigd door de gemeente Gorinchem (mevr. E. van Rooijen). Het Programma van Eisen (PvE) ten behoeve van dit onderzoek werd door het bevoegd gezag opgesteld (Van Rooijen, 2007). De onderzoeksdocumentatie wordt na afronding aangeleverd aan het depot van de gemeente Gorinchem.
Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.1).

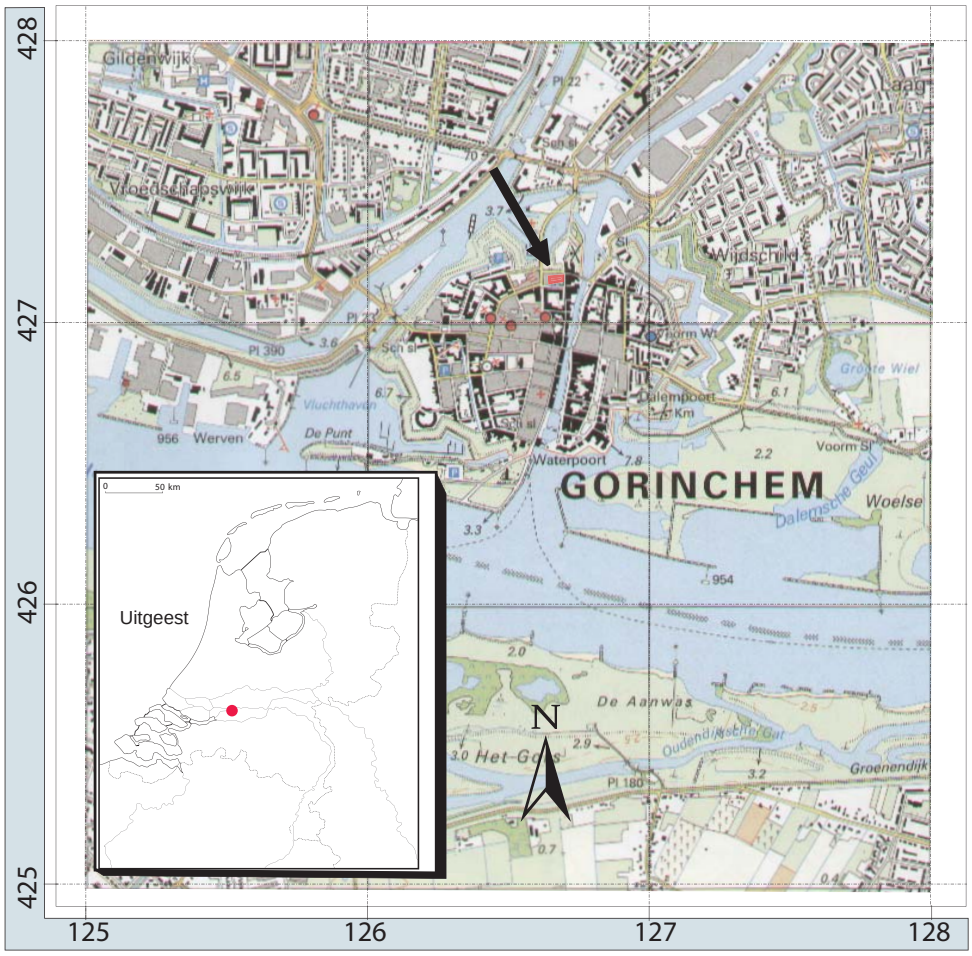

Afbeelding 1: De onderzoekslocatie (in rood) op de topografische kaart van Nederland.

2. Vraagstelling

Het onderzoek past globaal in het onderzoek naar de stad in de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. De specifieke onderzoeksvragen zoals ze in het Programma van Eisen (Van Rooijen 2007) zijn opgesteld, luiden:

1. Zijn er sporen en funderingsrestanten, zo ja, wat is daarvan de aard, omvang, ouderdom en gaafheid?
2. Wat is de locatie en diepteligging van de archeologische resten?
3. Is het bodemarchief ter plaatse behoudenswaardig? Is behoud in situ mogelijk?
4. Hoeveel en welk materiaal kan ongeveer verwacht worden als er een definitieve opgraving zal plaatsvinden?
5. Hoe verhoudt zich de archeologische verwachting (op grond van het bureauonderzoek) tot de daadwerkelijk aangetroffen sporen en vondsten?

Aan het einde van dit rapport zal getracht worden een zo sluitend mogelijk antwoord te geven op elk van deze vragen.

Afbeelding 2: De onderzoekslocatie (in zwart omcirkeld) op een detail van de kaart van J. Blaeu, ca. 1652.

3. Bekende archeologische waarden en verwachting

Het terrein staat op de cultuurhistorische hoofdstructuur van de provincie Zuid-Holland (CHS) als terrein met zeer grote kans op archeologische sporen. Als eerste stap in het archeologisch parcours (zie ook bijlage 11: stappenplan archeologie) werd in 2006 reeds een bureauonderzoek voor de locatie uitgevoerd (Wullink, 2006). De onderzoekslocatie ligt in het historische centrum van Gorinchem en maakt deel uit van één van de oudste bewoningsassen van de stad. Mogelijk is de locatie al bewoond sinds het eind van de 12e eeuw. De oudste vermelding van één van de huizen, Kortendijk 111, dateert uit 1584. Twee andere panden die in de 17de eeuw al werden genoemd zijn 'de Bonte Koe' en 'Den Romeyn'. Bij een opgraving ten zuidwesten van de onderzoekslocatie, op parkeerplaats Blijenhoek, is aangetoond dat er in de vroege 19e sprake is geweest van 'schaalverkleining' (Wullink, 2006). Hier zijn vlak onder het maaiveld funderingen van woningen aangetroffen uit de 15e- en 16e eeuw. De woningen zijn later gesplitst in meerdere panden, wat kan worden geïnterpreteerd als verpaupering van de stad. Hier werden op 1,5 m beneden maaiveld funderingen uit de 14e –15e eeuw aangetroffen. Uit historisch kaartmateriaal blijkt dat het aantal huizen/kavels op de onderzoekslocatie tussen 1652 en 1832 ook is toegenomen, een vergelijkbare ontwikkeling als op de Blijenhoek dus. Op basis van bovenstaande kan het volgende archeologische verwachtingsmodel worden opgesteld. De bestaande bebouwing (en de in de jaren 60-70 van de 20e eeuw gesloopte bebouwing) is waarschijnlijk (deels) gefundeerd op funderingen uit de 15e –16e eeuw. Ook kan de aanwezigheid van beerputten worden verwacht met een opvulling uit de 17e –20e eeuw. Op ca. 1,5 m beneden maaiveld bevinden zich mogelijk de funderingen van huizen uit de 14e - of 15e eeuw. De ophogingslagen die horen bij dit middeleeuwse niveau bevatten huisvuil.

Organische resten zoals leer zijn in deze lagen waarschijnlijk goed bewaard gebleven. In hoeverre de bodem is verstoord, is moeilijk in te schatten. In een boring van een milieukundig bodemonderzoek uit 2000 is steenkool en puin aangetroffen tot 2 m beneden maaiveld. Het betreft echter één boring in een achtertuin. Mogelijk is de bodem onder de bebouwing minder of niet verstoord in recente tijden (Wullink, 2006). Mogelijk bevat het terrein resten van pijpenmakerijen. Aan het begin van de 20ste eeuw was er een smederij gevestigd, halverwege de 20ste eeuw een bordeel.

Afbeelding 3: De onderzoekslocatie (in geel) op een detail uit de kadastrale minuut, 1832.

Naar aanleiding van het bureauonderzoek kan gesteld worden dat er een grote kans bestaat op het aantreffen van sporen vanaf de 14e eeuw. Deze sporen vertalen zich in muren, poeren en palen. Hiernaast kunnen er structuren worden aangetroffen zoals beerputten, waterkelders etc. Er bestaat eveneens een kans op de aanwezigheid van dijkophogingen en diverse ophogingslagen van antropogene aard bestaande uit afval, mest en pakketten rivierklei, zoals ook is aangetroffen bij onderzoek op een terrein ten zuiden van de Bloempotsteeg. Dieper in de ondergrond zijn stroomgordelafzettingen te verwachten.

4. Strategie en methode

De eerste sleuf/werkput, met een lengte van ca. 24 meter, werd aangelegd parallel en zo dicht mogelijk tegen de Rosmolensteeg. Haaks hierop kwamen 3 sleuven te liggen, met een respectievelijke lengte van 12, 10 en 10 m (zie ook afb. 4). De breedte van de werkputten bedroeg telkens 2 meter, de diepte ca. 1 meter onder maaiveld. Hiermee werd enkel het deel van de bodem onderzocht dat door de bouw van de zorginstelling zou worden aangetast.
Muren en funderingen werden schoongemaakt en intact gelaten. Het vlak werd laagsgewijs met een dieplepelkraan op maximaal 1 m onder het maaiveld aangelegd. De ontgravingsdiepte was geringer wanneer er op een hoger niveau een archeologisch relevant vlak werd aangetroffen. De aangetroffen sporen en verstoringen werden ingekrast en op schaal (1:20) ingetekend en in het vlak gefotografeerd en beschreven. De vondsten die tevoorschijn kwamen bij de aanleg van het vlak werden in vakken van 5 bij 2 meter verzameld. Vondsten die aan sporen konden worden gekoppeld kregen een uniek vondstnummer en werden apart ingetekend. Het vlak en het stort werden met een metaaldetector afgezocht. Van elke werkput werd het meest informatieve lengteprofiel afgestoken, ingekrast, gefotografeerd en op schaal (1:20) ingetekend. Minimaal werd elke tien meter een kolom opgenomen.
Waar nodig werden extra profielkolommen gedocumenteerd. Hiernaast werden nog eens 6 grondboringen met behulp van een edelman en een gutsboor gezet om de dikte en stratigrafie van de antropogene lagen en de bodemopbouw vast te kunnen stellen. Deze boringen weredn doorgezet tot op de natuurlijke bodem.

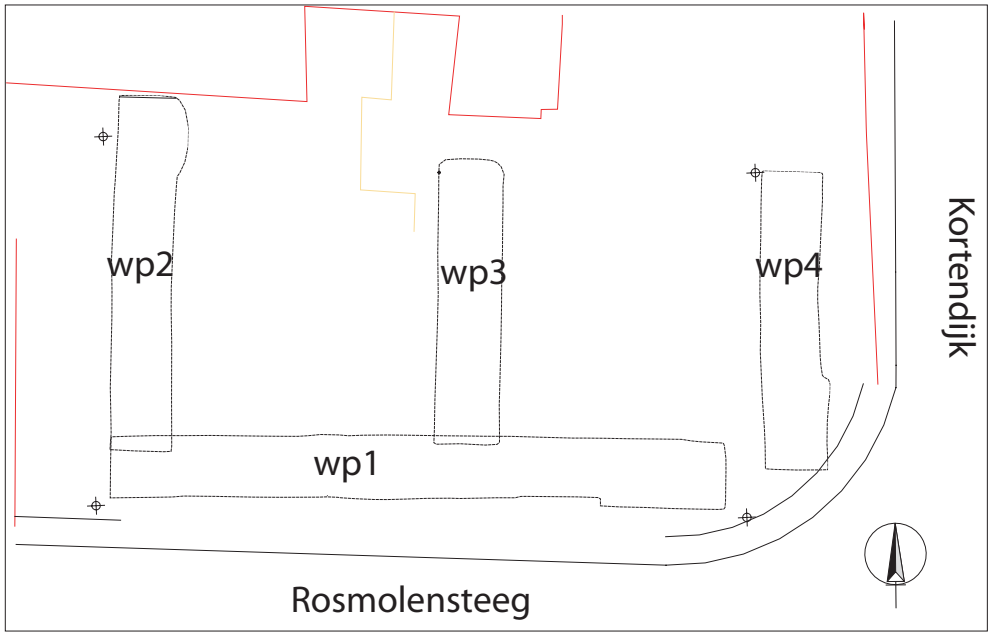

Afbeelding 4: Het puttenplan, schaal 1/300.

5. Resultaten

5.1 Bodemopbouw

Tijdens het onderzoek werden resten aangetroffen uit de Late Middeleeuwen en hoofdzakelijk uit de Nieuwe Tijd. Het betreft hier o.a. ophogingslagen uit verschillende periodes van de (Korten)dijk en verscheidene muren en funderingen uit de 16e eeuw tot recentelijk. De resten van de nog aanwezige muren bevonden zich ondanks de sloopwerkzaamheden nog redelijk ondiep in de bodem, ongeveer 0,2 m onder het maaiveld.
De bodemopbouw ter plekke kan het beste beschreven worden aan de hand van het profiel van werkput 1 in bijlage 1. Tot op het aangelegde vlak bestond de bodem uit opgebrachte grond: de bovenste lagen bestonden hoofdzakelijk uit zand, vermengd met puin van de gesloopte woningen, deze verstoring was overal verschillend, op sommige plekken slechts 0,20 m op andere meer dan 0,50 m beneden maaiveld. Daaronder werden dan de eerste ophogingslagen aangetroffen, bestaande uit verschillende kleilagen waarvan de kleur varieerden van donkergrijs over groengrijs naar lichtgrijs, al dan niet met een bruine tint. In deze lagen bevond zich soms houtskool, kachelafval, baksteenpuin, mortel, aardewerk, enz. waardoor het als niet-natuurlijk bestempeld wordt. De natuurlijke ondergrond (grijze klei) werd tijdens de graafwerkzaamheden nergens bereikt, maar in de boringen werd deze aangetroffen op een diepte variërend van 2,75 tot 4,6 m onder het maaiveld.

Afbeelding 5: Deel van het profiel in werkput 1. Het bovenste pakket bestaat uit opgebracht zand met puin.

In elk van de werkputten werd, zoals vooropgesteld in het PvE, met de guts een boring (in werkput 1 zelfs 3 boringen) gezet om te kijken hoe de bodemopbouw zich verder zette en tot welke diepte de archeologische restanten zich manifesteerden.
Onder het vlak, dat in elke werkput hoofdzakelijk bestond uit zwak tot matig siltige donker-bruin-grijze klei (do-brgr Ks1/2), bevond zich een pakket van ophogingslagen bestaande uit kleilagen, afgewisseld met veenlaagjes waarin het antropogene karakter bewezen werd door de aanwezigheid van baksteenpuintjes, houtskool, asresten, enz. De natuurlijke bodem, werd zoals boven reeds vermeld op een diepte variërend van ca. 2,75 m (beneden maaiveld of 1,30 +NAP) in boring 3 tot ca. 4,60 m (beneden maaiveld of 1,88 –NAP) in boring 4. Dit pakket bestond uit een grijze licht siltige grijze klei (gr Ks1). Of deze klei echt een natuurlijke laag is, kan niet met zekerheid gezegd worden, het zou ook kunnen dat het eveneens een opgebracht pakket is, voor de aanleg van de dijk langs de Linge. Maar het is wel zeker dat zich onder het aangelegde vlak nog zeker 2 tot 3 m archeologische resten kunnen bevinden. Wat ook opvalt is dat het ophogingspakket tegen de Kortendijk, dus bovenaan de dijk, minder dik is dan beneden, verder weg van de Kortendijk. Het niveauverschil van het archeologisch pakket op het onderzoeksterrein is in het profiel in bijlage 1 duidelijk te zien. Het verschil in maaiveldhoogte bedraagt ca. 1,7 m. Dit niveauverschil is te wijten aan de ligging op een natuurlijke oeverwal, langs de Linge.

5.2 Sporen (bijlage 1-4)

In de verschillende werkputten zijn diverse muurdelen en andere bakstenen structuren aangetroffen. In werkput 1 werden minstens vier muren (sporen ivo-S3, 6, 7 en 15) en één uitbraaksleuf van een vijfde muur blootgelegd. Deze muren stonden elk haaks op de Rosmolensteeg en de ruimte tussen de muren bedroeg gemiddeld 4 m.
De rooilijn van deze woningen werd tijdens het onderzoek niet aangetroffen, deze bevindt zich vermoedelijk onder de huidige bestrating. De datering van deze muren is niet helemaal duidelijk, maar kon aan de hand van enkele vondsten in onder- en omliggende lagen ten vroegste als 17e eeuws gedateerd worden (eerder 18e). De oriëntatie van de percelering en de afmetingen komt overeen met die op het kaartmateriaal vanaf de 17de eeuw. In afbeelding 2 is een detail uit de kaart van Blaeu uit het jaar 1652 te zien. Een volgende afbeelding toont de situatie in het begin van de 19e eeuw (minuutplan, afb. 3).
Ook werd een deel van een afwateringsgoot (ivo-S1) aangetroffen in werkput 1 en 3, waarschijnlijk uit de 18e-19e eeuw (afb. 8). Dit gootje, opgebouwd uit bakstenen van diverse formaten en kleuren, met een 'vloertje' van grijze plavuizen, liep van de straatkant aan de Rosmolensteeg richting een ronde structuur in werkput 3 (ivo-S41) wat waarschijnlijk de bovenzijde van een (water)put is (afb. 8). De aansluiting tussen de vermoedelijke put en de goot werd niet opgegraven, maar de oriëntatie en richting wijzen op een verband tussen beiden. Een verder onderzoek zou meer duidelijkheid moeten geven over het karakter van de put.
Bij de hoek van de Rosmolensteeg en Kortendijk is in werkput 1 een deel van een kelder o.i.d. aangetroffen (ivo-S8-10, afb. 7). Er zijn drie muren haaks op elkaar blootgelegd, met een 'vloertje' op het hoogste aangetroffen niveau. Het vloertje bestond uit gele ijsselsteentjes met een afmeting van 18x8,5x3 cm. Onder de vloer bevindt zich misschien een beerkelder, alhoewel de locatie daarvoor ongebruikelijk lijkt, aangezien men een beerput eerder op een achtergelegen terrein verwacht i.p.v. zo dicht tegen de straat aan.

Afbeelding 6: Overzicht van de eerste werkput met enkele dwarsmuren, foto richting oosten .

Afbeelding 7: Het keldertje in werkput 1, foto richting oosten.

Afbeelding 8: Links: het gootje in werkput 1, onder: het gootje in werkput 3.

Werkput 2, 3 en 4 werden zoals reeds vermeld telkens haaks op werkput 1 aangelegd.
In de tweede werkput (bijlage 2) werden weinig structuren aangetroffen. Er is wel een voortzetting te zien van een (onderkant van een) muur of uitbraaksleuf die al in de eerste put aanwezig was. Een restant van een vloertje (ivo-S22), opgebouwd uit bakstenen met diverse afmetingen, werd hier ook nog blootgelegd. Buiten een paar ophogingslagen kwam hier verder niet veel meer aan het licht. In het zuidelijke deel bleek de bodem redelijk diep verstoord te zijn geweest, tot ongeveer 0,8 m beneden maaiveld. Dit vlak bestond uit een bruine tot grijze kleilaag, in tegenstelling tot de verschillende zandpakketten erboven. In het meest noordelijke deel bevond de bovenste (recente, 19e-20e eeuwse) ophogingslaag zich reeds op gemiddeld 0,3 m onder het maaiveld.

In werkput 3 (bijlage 3) kwamen dan weer meer duidelijke structuren tevoorschijn: onder andere het verlengde van het gootje uit werkput 1 en de bovenkant van een vermoedelijke waterput of afval-beerput (afb. 9). Het betreft hier een stenen bovenbouw of kraag van een put, die deels in elkaar gevallen is, eronder zou zich een houten tonput kunnen bevinden.
Naast deze constructie bevond zich een dikke muur (ivo-S36), waarvan in werkput 4 (ivo-S34, bijlage 4, afb. 10) eveneens een deel opgegraven werd. Deze muur was veel zwaarder en steviger dan de tot dan toe aangetroffen muren in werkput 1. Deze fundering telde minstens 6 versnijdingen en mat aan de basis een breedte van ca. 0,85 m. Ook het baksteenformaat, 23x12x4 cm, is veel groter dan bijvoorbeeld ivo-S3, één van de muren in werkput 1, met 17x7x4.

Afbeelding 9: De stenen bovenstructuur van de put.

Algemeen wordt gesteld dat in de loop der tijd (periode tussen 1200 en 1900) de bakstenen steeds kleiner van formaat worden, waardoor we deze muur met grotere bakstenen vroeger zouden dateren, maar dit dient toch met enige voorzichtigheid benaderd worden, daar tijdens dezelfde periode verschillende steenformaten in gebruik waren (Gawronski & Veerkamp, 2004). Ook waren de muren in werkput 1 ondieper gefundeerd dan deze in werkput 3 en 4. In de onderste versnijdingen zaten ook hier en daar geglazuurde bakstenen verwerkt. Tijdens het bakproces smolt soms de buitenlaag van de bakstenen die te dicht bij het vuur lagen, wat een glazuurachtig effect geeft. Dit effect was onbedoeld, maar soms werden de bakstenen benut om bepaalde patronen in het metselwerk zichtbaar te maken.
Maar als men daar geen behoefte aan had zal men de stenen als zijnde misbaksels in de fundering van het gebouw hebben verwerkt[1], zoals hier het geval geweest is. Deze kloeke muur, met stevige kalkmortel gemetseld (de muren in werkput 1 waren met losse kalkmortel opgetrokken), wordt gedateerd in de 15e-16e eeuw en is van een woning die z'n ingang aan de Kortendijk moet hebben gehad.

Afbeelding 10: Muur, ivo-S34, in werkput 4. In het profiel is duidelijk de insteek van de muur te zien.

Net naast deze muur is in werkput 4 een deel van een ingegraven pot met enkele botresten van vis en pluimvee aangetroffen. Eerst werd hier even gedacht aan een bouwoffer, maar de pot bevond zich in een totaal andere archeologische laag dan de muur en dateert veel ouder. De pot bleek na reiniging en plakken archeologisch compleet en kon gedateerd worden in de late 14e - begin 15de eeuw (afb. 13, p. 13).

Samenvattend kunnen de sporen in minimaal drie fasen onderverdeeld worden. De oudste fase wordt vertegenwoordigd door de zware muur in werkput 3 en 4 (ivo-S36 en ivo-S34) dateerbaar als 15de–16de eeuws. Uit de middelste fase, 17de-18de eeuw zijn de verschillende dwarsmuren uit werkput 1 en hde vierkante keldermuur met vloer. Uit de laatste fase komen het gootje in werkput 1 en 3 met daarmee in verband staande put in werkput 3, maar deze kan ook veel ouder zijn, daar dergelijke putten lange tijd in gebruik waren, meestal eerst als waterput, later als afval-beerput.

1 mededeling van G. Alders, seniorarcheoloog bij Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland.

5.3 Vondsten

Het merendeel van het aangetroffen vondstmateriaal (bijlage 6) bestaat uit aardewerk (afb. 11: percentage 67 %, n= 1077, afb.), gevolgd door bot (16%), metalen (9%), bouwmaterialen (4%) en glas (2 %).
Het glas bestaat voor het grootste deel uit fragmenten (groen) vensterglas en enkele stukken van een fles, kelkglas en bekers. Het bot is slachtafval waarvan enkele fragmenten zelfs sporen van bewerking vertonen.
Het aardewerk kon gedateerd worden tussen de 14e-15e eeuw en heden.
Enkele van de meest opvallende vondsten zullen hier beschreven en weergegeven worden.

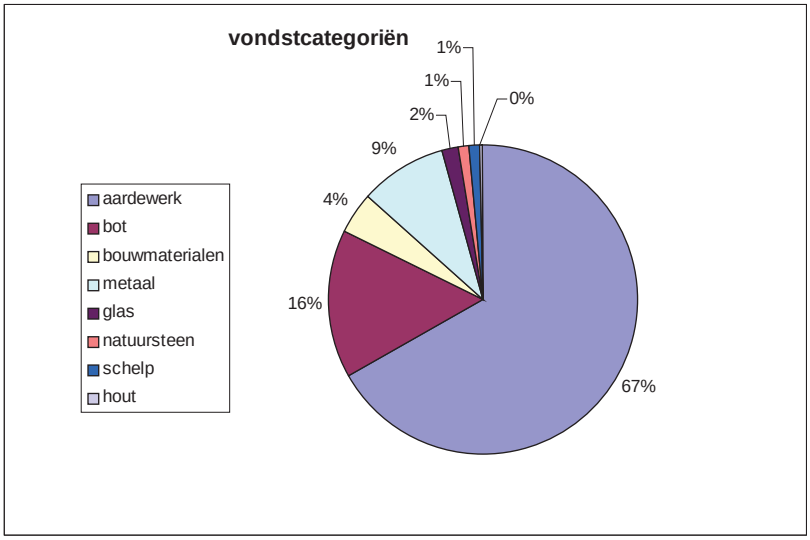

Afbeelding 11: Schematische weergave van de vondstcategorieën en hun aantal.

Als eerste is er een pijpaarden beeldje met de voorstelling van een persoon in plooigewaad, mogelijk is dit Maria met het kindje Jezus (afb. 12). Het beeldje, zonder hoofd, is heel gestilleerd en strak wat kan wijzen op een vroege datering, namelijk in de 15e-16e eeuw. Dergelijke heiligen- of devotiebeeldjes in pijpaarde of papier-maché waren bestemd voor de gewone burgerij, de elite bediende zich van prestigieuze, uit kostbare materialen vervaardigde beeldjes. Te Gorinchem bestond een een lokale productie in deze branche van pijpaarden beeldjes. Bewijs hiervan werd geleverd door een mal, aangetroffen in de Schuttersgracht (Ostkamp, 2003).
De pot, waarover eerder reeds sprake was, blijkt een ongekend type (blauw-)grijs aardewerk te zijn (afb. 13). Zoals reeds vermeld is de datering ervan te situeren tussen 1375 en 1425 n. Chr. Deze pot bevond zich niet in de insteek van de zware muur, waardoor de muur later dateert dan deze vondst. Het is niet uit te sluiten dat deze pot een aspot is, er werden immers wat asresten in de vulling ervan gevonden.
Nog een nieuw type keramiek dat gevonden werd, is een roodbakkend kandelaartje, archeologisch compleet, met loodglazuur (afb. 14) en een datering tussen 1750 en 1850.
In de categorie metalen bevinden zich enkele muntjes, o.a. een Westfrisia-duit uit 1739 en een tweetal Willem III-centen, respectievelijk uit het jaar 1860 en 1880. Verder werden met de metaaldetector nog enkele loden spinklosjes (afb. 15), een koperen vingerhoed (afb. 16) en een gesp (afb. 17) gevonden.

Afbeelding 12: Pijpaarden (Maria)beeldje.

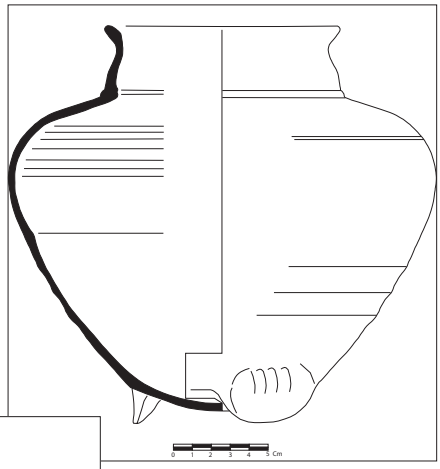

Afbeelding 13: De grijsbakkende pot, boven: in situ, rechtsboven: getekend, rechts: gefotografeerd na reiniging en reconstructie.

Afbeelding 14: Het roodbakkend kandelaartje.

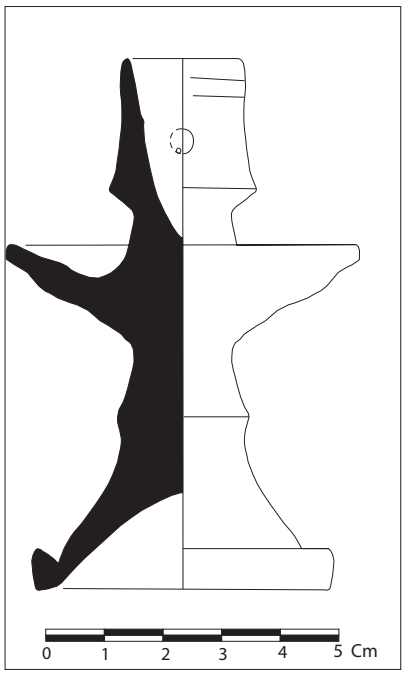

Afbeelding 15: 4 loden spinklosjes, 15e-16e eeuws.

Afbeelding 16: Een koperen vingerhoed, laat 16e-begin 17e eeuws.

Afbeelding 17: Een ijzeren gesp.

De aangetroffen vondsten weerspiegelen grotendeels wat in het verwachtingsmodel opgesteld was, namelijk archeologische sporen vanaf de 14e eeuw. Van vroegere tijden werden, in sporen noch in vondsten, echter geen aanwijzingen gevonden. Dit kan verklaard worden door het feit dat er geen pré 14e eeuwse sporen aanwezig zouden zijn, maar een meer plausibele verklaring lijkt de geringe ontgravingsdiepte, want uit de boringen was duidelijk geworden dat zich nog een metersdik archeologisch pakket onder het aangelegde vlak bevond.
Directe aanwijzingen, specifieke vondsten, voor een herberg zijn niet aangetroffen, evenmin voor een eventuele pijpenmakerij (mallen), smederij (mallen en ijzerslakken) of bordeel.
De datering van de vondsten is te situeren over een periode van laat 14e eeuws tot heden. Het betreft hoofdzakelijk gewoon gebruiksaardewerk en geen luxegoederen, waardoor het misschien mogelijk is te stellen dat de bewoners van de percelen ‘gewone’ stadsburgers waren.

6. Waardering

In dit hoofdstuk worden de bij het onderzoek aangetroffen archeologische vindplaatsen aan de hand van een drietal waarden (beleving, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit, zie ook bijlage 9) in een aantal stappen gewaardeerd (afbeelding 18). De waardering wordt uitgedrukt in cijfers (1=laag, 2=middelmatig, 3=hoge waarde) (afbeelding 19). De uitkomst van de waardestelling bepaalt of de vindplaats al dan niet behoudenswaardig is. Het onderzoeksterrein wordt bij deze waardering als een vindplaats beschouwd.

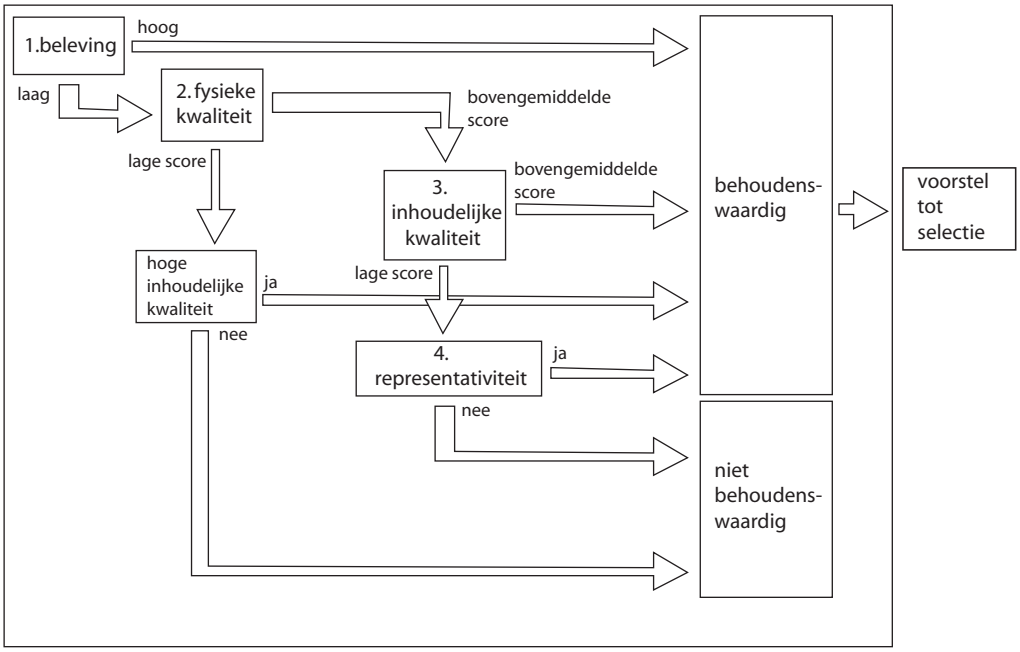

Afbeelding 18: Het stroomschema binnen het waarderingsproces.

Beleving:

- schoonheid: Doordat de overblijfselen niet visueel waarneembaar zijn in het landschap, is schoonheid hier niet van toepassing
- herinneringswaarde: De vindplaats roept geen herinneringen op aan het verleden. Ook dit criterium is hier niet van toepassing.

Fysieke kwaliteit:
Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen gaafheid en conservering. Gaafheid is de mate van niet verstoord zijn en de stabiliteit van de fysieke omgeving. Conservering is de mate waarin het archeologisch vondstmateriaal bewaard is gebleven.

- gaafheid: Het grote aantal sporen, de intacte stratigrafie en de mate van verstoring pleiten voor een hoge score.
- conservering: Het aangetroffen vondstmateriaal verkeert door de natte omstandigheden in redelijk goede staat, de score is hier hoog.

Inhoudelijke kwaliteit:

- zeldzaamheid: In de binnenstad van Gorinchem zijn enkele vergelijkbare monumenten van een goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode in dezelfde archeoregio bekend. De onderzoekslocatie aan de Rosmolensteeg is dus niet uitermate schaars of uniek waardoor de waarde gemiddeld is.
- informatiewaarde: de aangetroffen sporen kunnen een mooie bijdrage leveren aan nieuwe kennisvorming over het verleden. De waarde is hoog

• ensemblewaarde: In de nabije omgeving bevinden zich wel meer monumenten uit dezelfde archeologische periode en andere periodes, onderzoek tussen de verschillende sites en de ontwikkeling binnen de sites onderling kan dus bestudeerd worden. aangezien de onderzoekslocatie in stedelijk gebied gelegen is, is het oorspronkelijke landschap niet meer herkenbaar. Wel is de dijk langs de Linge voortgebouwd op een natuurlijke oeverwal. De score op het criterium ensemblewaarde is gemiddeld.

Waardestelling:
Voor de vindplaats geldt het volgende: Er is geen belevingswaarde omdat de archeologische resten niet zichtbaar zijn en ook geen herinnering oproepen aan bekende gebeurtenissen in het verleden. De fysieke kwaliteit is met 6 punten bovengemiddeld (afb. 19), waardoor naar de inhoudelijke kwaliteit gekeken dient te worden. Ook de inhoudelijke kwaliteit scoort met 7 punten bovengemiddeld waarmee de vindplaats als behoudenswaardig kan worden bestempeld.

waarden	criteria	scores Rosmolensteeg-Kortendijk Gorinchem		
		hoog	*midden*	*laag*
beleving	schoonheid	n.v.t.		
	herinneringswaarde	n.v.t.		
fysieke kwaliteit	gaafheid	3		
	conservering	3		
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid		2	
	informatiewaarde	3		
	ensemblewaarde		2	
	representativiteit	behoudenswaardig		

Afbeelding 19: De waarderingsscores schematisch weergegeven.

7. Antwoorden vraagstelling

• *Zijn er sporen en funderingsresten, zo ja, wat is daarvan de aard, omvang, ouderdom en gaafheid?*

Ja, er zijn sporen en funderingsresten uit de 15e tot en met de 19e eeuw aangetroffen op de onderzoekslocatie. Het betreft in ieder geval enkele woonhuizen, een afwateringsgootje en twee vermoedelijke (beer)putten . De archeologische resten bevinden zich waarschijnlijk op het gehele terrein. De resten zijn gaaf.

•*Wat is de locatie en diepteligging van de archeologische resten?*

De archeologische resten bevinden zich niet heel diep onder het maaiveld (ca. 0,2 m). In het zuidelijke deel van proefsleuf 2 kwamen de archeologische lagen pas op ca. 0,8 m onder het maaiveld tevoorschijn.

•*Is het bodemarchief ter plaatse behoudenswaardig? Is behoud in situ mogelijk?*

De archeologische resten worden als behoudenswaardig gewaardeerd. Behoud in situ is misschien (deels) mogelijk als er voor gekozen wordt om het terrein op te hogen voordat men gaat bouwen. Ook kan men denken aan het bouwen zonder aanwezigheid van een kruipruimte.

•*Hoeveel en welk materiaal kan ongeveer verwacht worden als er een definitieve opgraving zal plaatsvinden?*

De hoeveelheid materiaal zal redelijk groot zijn. Er kan naast aardewerk ook botmateriaal, metaal, hout en leer aangetroffen worden. Als er een of meerdere beerput(ten) op het terrein wordt aangetroffen (wat wel verwacht wordt), dan zal de hoeveelheid vondsten aanzienlijk toenemen.

• *Hoe verhoudt zich de archeologische verwachting (op grond van het bureauonderzoek) tot de daadwerkelijk aangetroffen sporen?*

De archeologische verwachting wijkt niet sterk af van de daadwerkelijk aangetroffen sporen. 12e eeuwse sporen werden echter niet aangetroffen of herkend, de vroegste datering kon pas in de 14e eeuw gesteld worden. Oudere sporen kunnen op grotere diepte aanwezig zijn.

8. Samenvatting en conclusies

Van maandag 30 juli tot en met donderdag 2 augustus 2007 is door Hollandia Archeologie B.V. in opdracht van BEVO een inventariserend veldonderzoek (IVO-P) in de vorm van proefsleuven uitgevoerd op het terrein aan de Rosmolensteeg – hoek Kortendijk te Gorinchem. De aanleiding tot het onderzoek werd gevormd door het nieuw te bouwen bejaardentehuis op het terrein. Het met de nieuwbouw gepaard gaande grondverzet zou een bedreiging vormen voor de waarschijnlijk aanwezige archeologische resten uit voornamelijk de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd . Het voornaamste doel van het onderzoek was het toetsen van het gespecificeerd verwachtingsmodel en het verkrijgen van een betrouwbaar inzicht in de aanwezigheid, aard, datering, omvang, gaafheid en conservering van archeologische resten in het plangebied. Tijdens het onderzoek werden voornamelijk archeologische resten uit de Late Nieuwe Tijd aangetroffen, deze bevonden zich op enkele plekken reeds op een diepte van 0,2 m beneden maaiveld. De gaafheid en conservering van de gevonden resten is goed. De vindplaats wordt als behoudenswaardig gewaardeerd. Het advies luidt, in navolging van het huidige landelijk en gemeentelijk beleid, dat de archeologische resten waar mogelijk door planaanpassing in situ behouden dienen te worden. Dit betekent dat een maximale graafdiepte van 0,2 m onder het huidige maaiveld slechts toegestaan is. Waar dit niet mogelijk is (bijvoorbeeld door aanleg van een kelder of lift), zal dat deel van de vindplaats ex situ behouden dienen te worden. Dit betekent dat de vindplaats door middel van een definitief onderzoek opgegraven dient te worden.

9. Literatuur:

Gawronski, J. & Veerkamp, J., 2004. Bakstenen. Bouwstenen van Amsterdam. in: *Monumenten & Archeologie 3*, p. 10-24. Amsterdam.

Hollestelle, J., 1961. *De steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560.* Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de letteren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Assen.

Ostkamp, S., 2003. Gebed in Eenvoud. Gebruik en productie van pijpaarden beelden in Gorcum. In: *In Gorcum Gebakken,* p. 56-63.

Rooijen, E. van, 2007. *Programma van Eisen Inventariserend Veldonderzoek Rosmolensteeg – hoek Kortendijk.*

Wullink, A.J., 2006, Een archeologisch bureauonderzoek aan de Kortendijk 113 en 115 te Gorinchem (Z.H.). *ARC-Rapport 2005-61*.

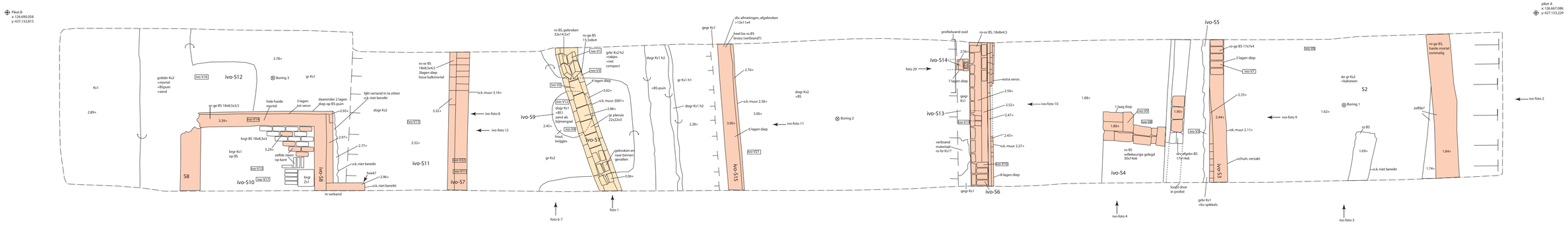

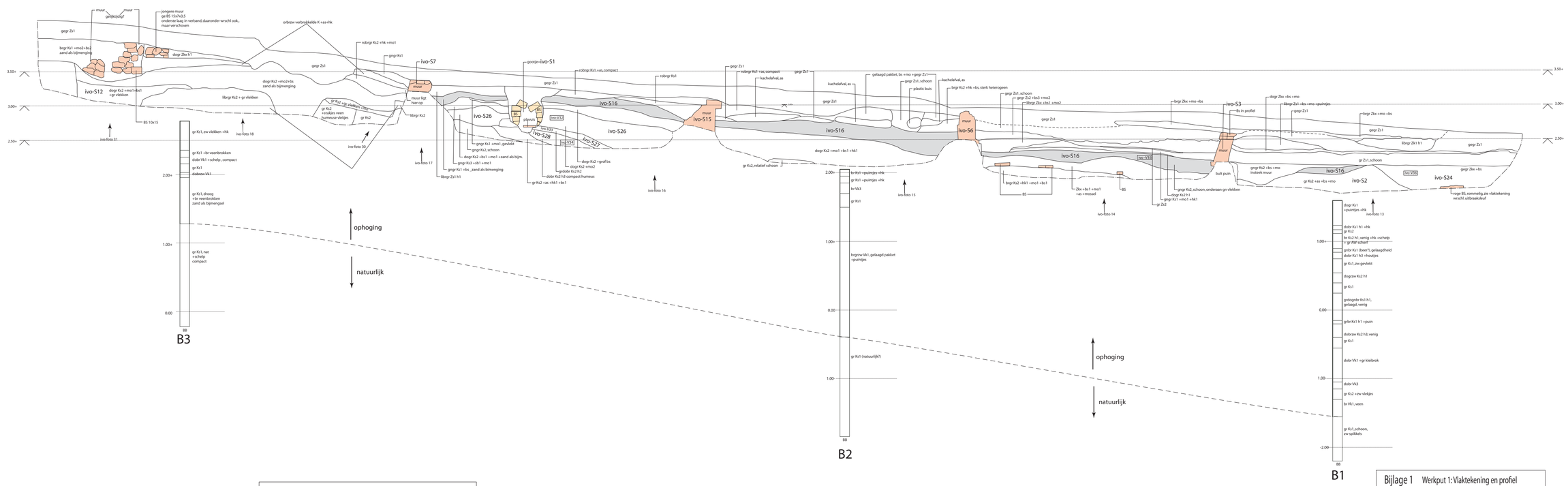

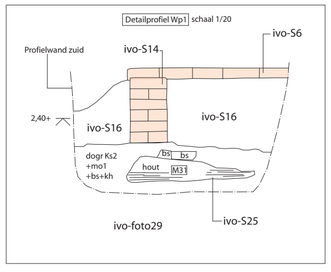

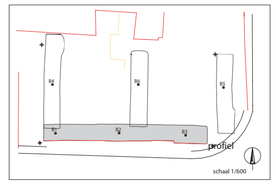

Bijlage 1 Werkput 1: Vlaktekening en profiel

Opdrachtgever BEVO	Tekenaar R. Vanoverbeke
CIS-meldingscode 23426	Projectleider S. Gerritsen
Omschrijving kaartgegevens Gorinchem, Rosmolensteeg-Kortendijk	Formaat A3
	Status Definitief
	Schaal 1/40

©HOLLANDIA, Zaandijk, januari 2008

HOLLANDIA
cultuurhistorisch
onderzoek & advies

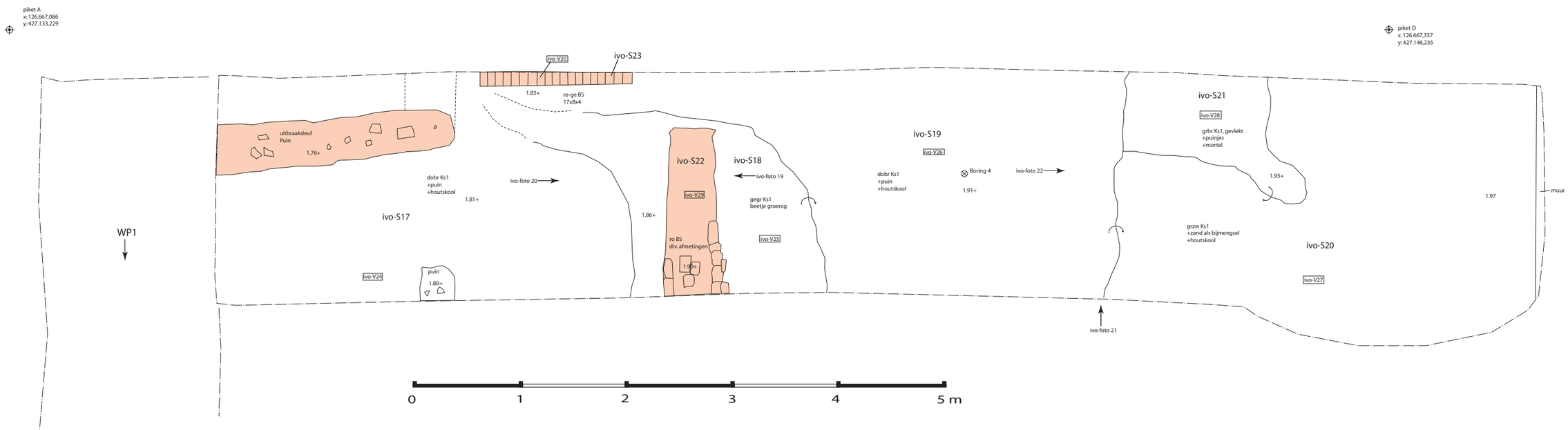

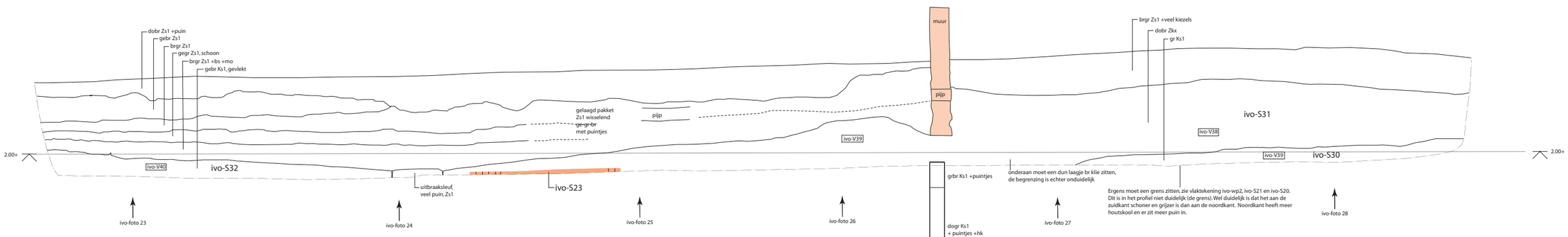

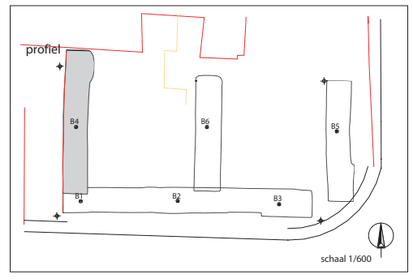

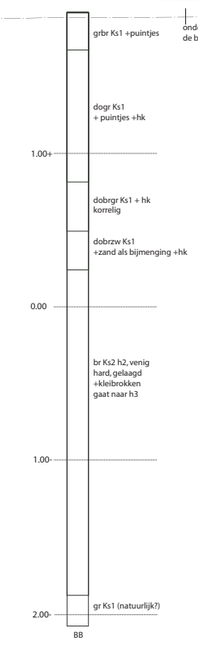

B4

Bijlage 2 Werkput 2: Vlaktekening en profiel

Opdrachtgever
BEVO

CIS-meldingscode
23426

Omschrijving kaartgegevens
Gorinchem, Rosmolensteeg-Kortendijk

Tekenaar
R. Vanoverbeke

Projectleider
S. Gerritsen

Formaat
A3

Status
Definitief

Schaal
1/40

©HOLLANDIA, Zaandijk, januari 2008

HOLLANDIA
cultuurhistorisch onderzoek & advies

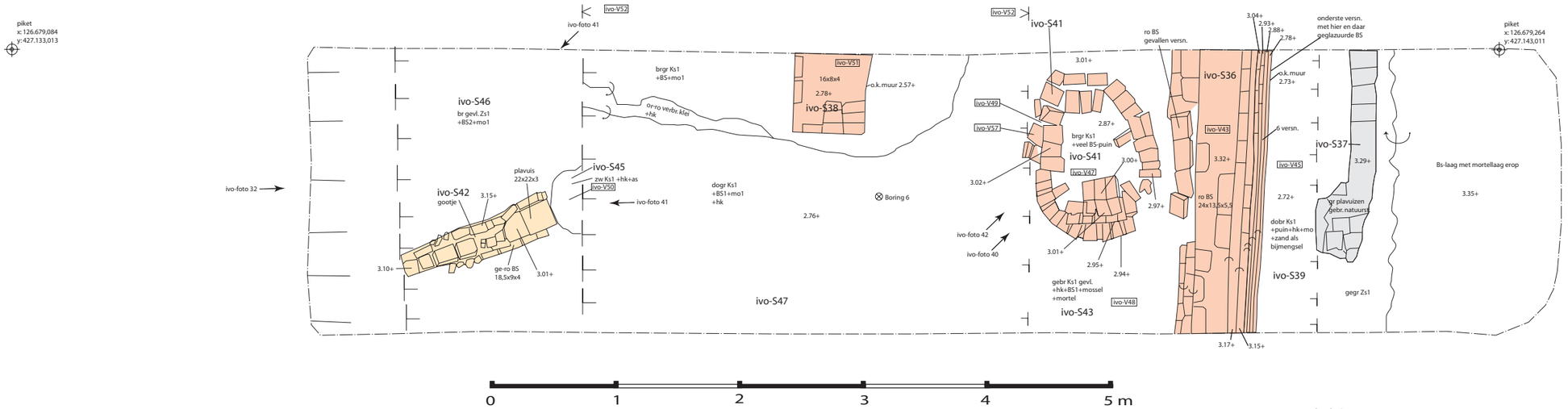

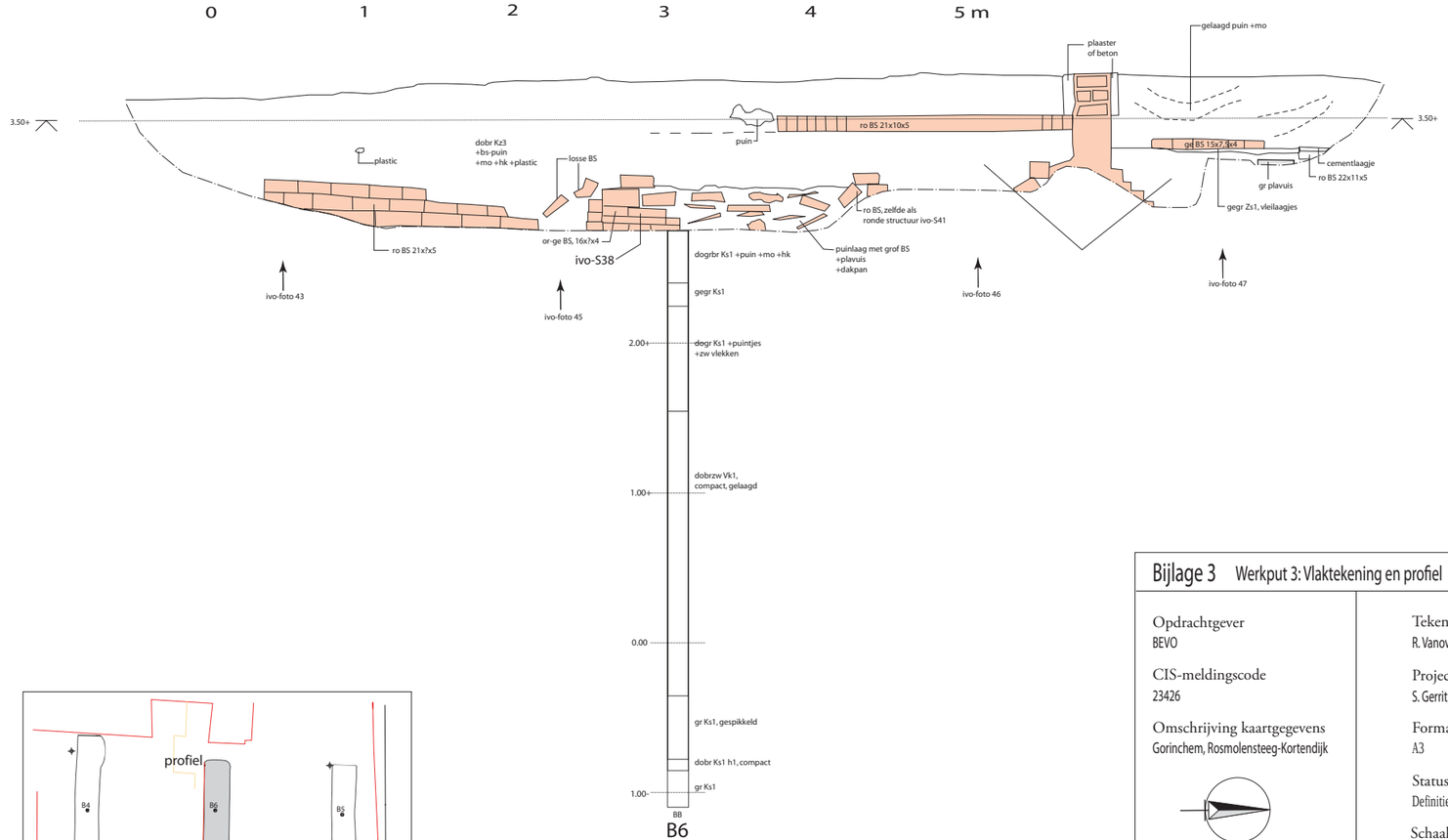

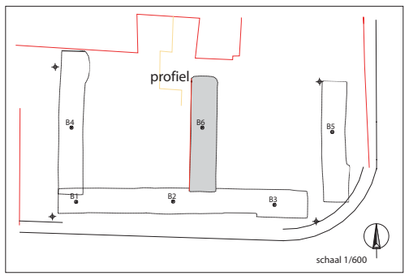

Bijlage 3 Werkput 3: Vlaktekening en profiel

Opdrachtgever
BEVO

CIS-meldingscode
23426

Omschrijving kaartgegevens
Gorinchem, Rosmolensteeg-Kortendijk

Tekenaar
R. Vanoverbeke

Projectleider
S. Gerritsen

Formaat
A3

Status
Definitief

Schaal
1/40

©Hollandia, Zaandijk, januari 2008

HOLLANDIA
cultuurhistorisch onderzoek & advies

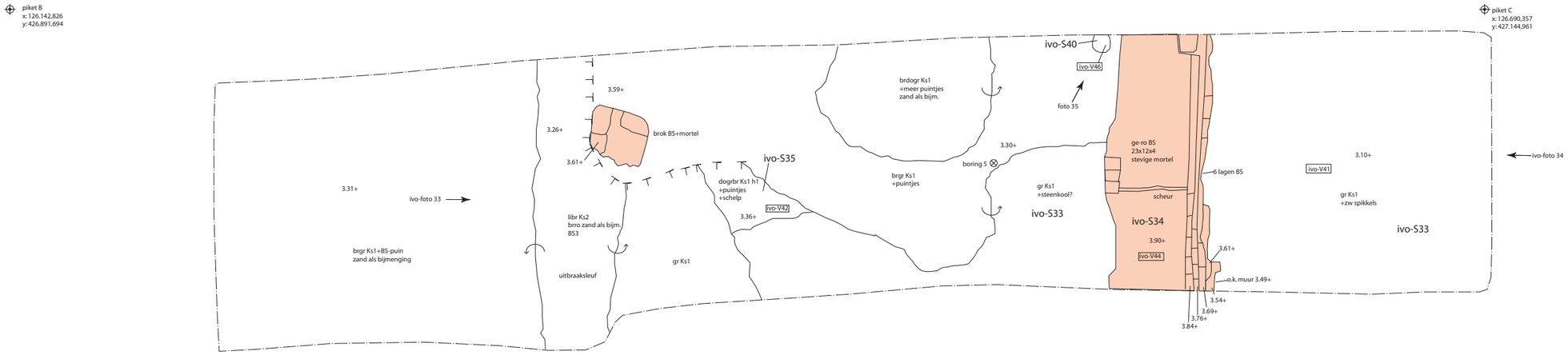

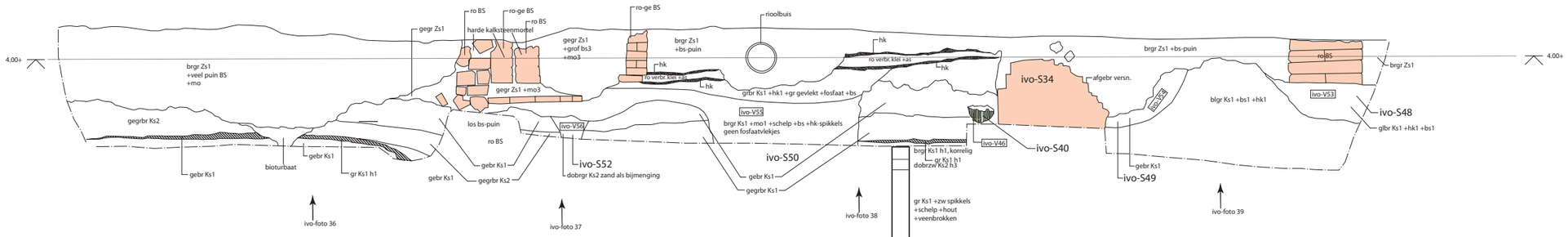

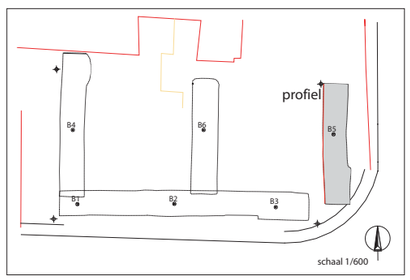

Bijlage 4 Werkput 4: Vlaktekening en profiel

Opdrachtgever
BEVO

CIS-meldingscode
23426

Omschrijving kaartgegevens
Gorinchem, Rosmolensteeg-Kortendijk

Tekenaar
R. Vanoverbeke

Projectleider
S. Gerritsen

Formaat
A3

Status
Definitief

Schaal
1/40

©Hollandia, Zaandijk, januari 2008

HOLLANDIA
cultuurhistorisch onderzoek & advies

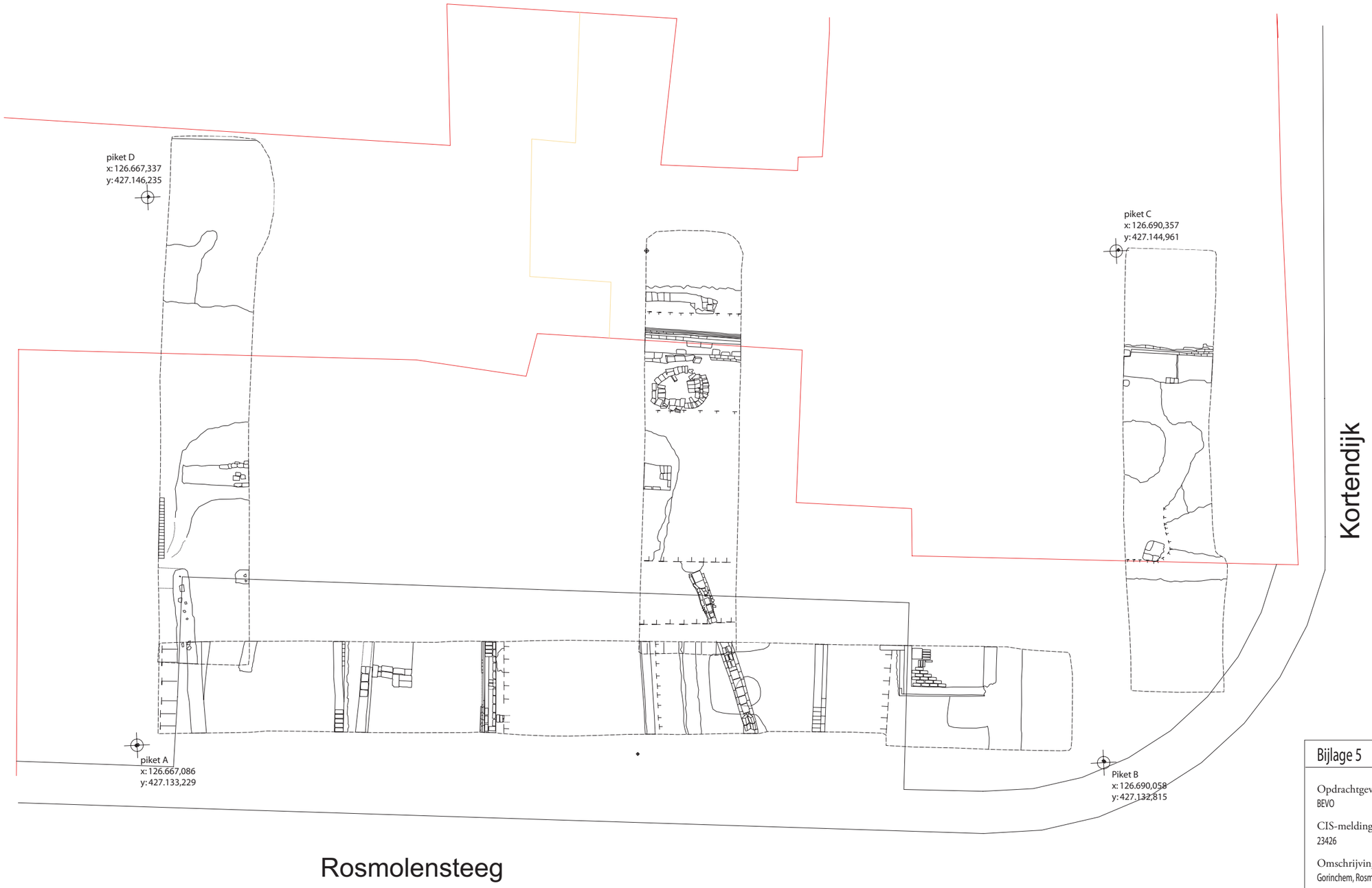

Bijlage 5 Overzicht van de opgegraven delen

Opdrachtgever BEVO	Tekenaar R. Vanoverbeke
CIS-meldingscode 23426	Projectleider S. Gerritsen
Omschrijving kaartgegevens Gorinchem, Rosmolensteeg-Kortendijk	Formaat A3
	Status Definitief
	Schaal 1/100

©HOLLANDIA, Zaandijk, januari 2008

HOLLANDIA
cultuurhistorisch onderzoek & advies

Bijlage 6: Sporenlijst Gorinchem Rosmolensteeg IVO CIS 23426

spoornr	werkput	vlak	spoordefinitie	spoorbeschrijving	vondstnr(s)
1	1	1	watergoot		
2	1	1	ophogingslaag	ks2 donkergrijs met baksteen	6, 8, 18
3	1	1	muur		
4	1	1	vloer		9
5	1	1	puinlaag	ks1 grijsbruin	5
6	1	1	muur		10
7	1	1	muur		11
8	1	1	muur beerput?		14
9	1	1	kuil		12
10	1	1	vloer		13, 17
11	1	1	ophogingslaag	ks1 donkergrijs	15
12	1	1	ophogingslaag	ks2 grijsdonkerbruin	16
13	1	1	ophogingslaag	ks1 geelgrijs	19
14	1	1	muur		20
15	1	1	muur		21
16	1	prof	ophogingslaag	ks2 groengrijs. 'schone'kleilaag is over een groot deel van het profiel te volgen	35
17	2	1	ophogingslaag		24
18	2	1	ophogingslaag		25
19	2	1	ophogingslaag		26
20	2	1	ophogingslaag		27
21	2	1	ophogingslaag		28
22	2	1	vloertje		29
23	2	1	muurtje		30
24	2	-	--	vervalt, is gelijk aan spoor 31	-
25	1	1	hout	hout onder muurtje spoor 14	31
26	1	1	ophogingslaag		32
27	1	prof	ophogingslaag		33
28	1	prof	ophogingslaag		34
29	1	1	uitbraaksleuf		36
30	2	prof	ophogingslaag	ks1 grijs. Is spoor 21 en 20, maar onduidelijke grens, daarom een nieuw nummer	37
31	2	prof	ophogingslaag	zkx donkerbruin	38, 39
32	2	prof	ophogingslaag	ks1 geelbruin gevlekt	40
33	4	1	ophogingslaag	ks1 grijsblauw met steenkool?	41
34	4	1	muur		44
35	4	1	ophogingslaag		
36	3	1	muur		43
37	3	1	plavuizen vloertje		

spoornr	werkput	vlak	spoordefinitie	spoorbeschrijving	vondstnr(s)
38	3	1	muurtje/ vloertje?		
39	3	1	ophogingslaag	ks1 +puin +mortel+houtskool+ zand als bijmenging	45
40	4	prof	pot met botresten		46
41	3	1	waterput?	ronde structuur van baksteen	49, 57
42	3	1	gootje		
43	3	1	ophogingslaag	ks1 geelbruin gevlekt +hk +bs1	48
44	3	1	vulling en boven spoor 41	ks1 bruingrijs, veel puin	47
45	3	1	ophoging/opvulling	klei met as, zwart+ baksteenpuin	50
46	3	1	ophogingslaag	zs1 bruin gevlekt. Zand + puin subrecent?	
47	3	1	ophogingslaag	ks1 donkergrijs h1+bs+mo1+hk	52
48	4	prof	insteek muur	ks1 geelbruin +hk1+bs1	53
49	4	prof	insteek muur sp 34	ks1 geelbruin	54
50	4	prof	ophogingslaag		55
51	-	-	-	-	--
52	4	prof	paalkuil?	kuiltje	56

Bijlage 7: Algemene vondstenlijst Gorinchem Rosmolensteeg IVO CIS 23426

vondstnr	wp	vlak	spoor	vondstgroep	vondstbeschrijving
1	1	1	1	KER	baksteen (30x15x7,5)
2	1	1	1	KER	plavuis (22x22x3)
3	1	1	1	KER	baksteen (16x8x3,5)
4	1	1	1	KER, GLS	div
5	1	1	5	KER, OXB	div
6	1	1	2	MXX, OXB	div
7	1	1	3	KER	AWG
8	1	1	2	KER, OXB	div
9	1	1	4	KER	AWG
10	1	1	6	KER	baksteen
11	1	1	7	KER	baksteen
12	1	1	9	KER, GLS	div
13	1	1	10	KER	baksteen
14	1	1	8	KER	baksteen
15	1	1	11	MXX	mes
16	1	1	12	KER	AWG
17	1	1	10	KER	tegel
18	1	1	2	KER	AWG
19	1	1	13	KER	AWG
20	1	1	14	KER	AWG
21	1	1	15	KER, OXB	AWG
22	1	1	7	KER	AWG
23	1	stort	-	MXX, GLS	o.a. 1 duit: West-Friesland 1739, 1 cent: Willem III 1860, 1 cent: Willem III 1860
24	2	1	17	KER	AWG
25	2	1	18	KER	AWG
26	2	1	19	KER, MXX, GLS	div, o.a. munt of rekenpenning: 16e-17e
27	2	1	20	GLS	div, o.a. munt
28	2	1	21	KER	AWG
29	2	1	22	GLS	glas
30	2	1	23	KER	flesje+bodem
31	1	-	25	OPH	hout+houtskool
32	1	-	26	KER	AWG
33	1	-	27	KER	AWG
34	1	-	28	KER	AWG
35	1	-	16	KER	AWG
36	1	-	29	KER	AWG
37	2	1	30	KER, GLS	div
38	2	1	31	KER, GLS	div
39	2	1	31	KER, GLS	div
40	2	1	32	KER	AWG
41	4	1	33	KER	AWG
42	4	1	35	KER	AWG
43	3	1	36	KER	baksteen
44	4	1	34	KER	baksteen

vondstnr	wp	vlak	spoor	vondstgroep	vondstbeschrijving
45	3	1	39	KER, ODB	geglaz. baksteen
46	4	1	40	KER, OXB	div
47	3	1	44	KER, GLS	div
48	3	1	43	KER	AWG
49	3	1	41	KER	AWG
50	3	1	45	KER	AWG
51	3	1	38	KER	baksteen
52	3	1	-	KER, GLS	div
53	4	1	48	KER	AWG
54	4	1	49	KER	AWG
55	4	1	50	KER	AWG
56	4	1	52	KER	geglaz. baksteen
57	3	1	41	KER	baksteen

Bijlage 8: Determinatielijst AARDEWERK Gorinchem Rosmolensteeg door G. Van den Berg (proefsleuvenonderzoek; CIS:23426)								
spoornr	**vondstnr**	**MAE**	**materiaal-groep**	**code**	**beschrijving**	**begindatering**	**einddatering**	**fragmentatie**
0	23	2	KER	f-tegel	-	1600	1700	fragment
0	23	3	KER	g-		1400	1450	wand
0	23	1	KER	p-bor-1	schoteltje; blauw op wit: Chinees landschapje	1700	1775	profiel compleet
0	23	9	KER	r-	vlak-, aanleg- of stortvondst	1400	1600	rand/wand/bodem
0	23	2	KER	r-	vlak-, aanleg- of stortvondst; test óf komfoor; 1 x inwendig loodglazuur (do.br., sterk gesinterd); 1 x ongeglazuurd	1450	1600	rand/wand/oor
0	23	5	KER	s2-	diverse herkomst	1550	1550	wand/bodem
0	23	1	KER	w-ver-	vergiet	1750	1850	rand
0	50	3	KER	s2-	Siegburg	1400	1500	wand/oor
0	52	1	KER	f-		1700	1800	wand
0	52	1	KER	g-	-	1300	1500	wand
0	52	5	KER	r-	-	1450	1550	wand/rand/oor
0	52	1	KER	s2-	-	1450	1550	wand
1	4	1	KER	r-	loodglazuur; slibboogjes	1500	1575	wand
1	4	1	KER	w-	-	1550	1650	wand
2	8	1	KER	pijpaarden beeldje	persoon met plooigewaad, mogelijk Maria met Kindeke Jezus	1400	1500	fragment
2	8	1	KER	r-gra-	standvinnen; inwendig loodglazuur	1400	1500	bodem/wand
2	8	1	KER	r-gra-	geheel loodglazuur	1450	1600	bodem/wand
4	9	1	KER	s2-	Raeren/Aken, uitwendig zoutglazuur	1500	1550	wand
5	5	1	KER	iw-	geheel wit	1775	1800	rand
7	22	2	KER	g-		1300	1500	rand/wand/bodem
7	22	2	KER	r-	-	1400	1550	rand/wand/bodem
7	22	2	KER	s2-	w.o. 1 x Raeren/Aken, 1 x Siegburg	1400	1500	wand

Bijlage 8: Determinatielijst AARDEWERK Gorinchem Rosmolensteeg door G. Van den Berg (proefsleuvenonderzoek; CIS:23426)								
spoornr	**vondstnr**	**MAE**	**materiaal-groep**	**code**	**beschrijving**	**begindatering**	**einddatering**	**fragmentatie**
9	12	1	KER	r-	geheel loodglazuur	1550	1750	wand
10	17	2	KER	f-tegel	1 x 'Bourgondische hoek', 1 x 'bijtjes-hoek', mortel op zijkanten en achterzijden	1600	1700	fragment
12	16	1	KER	r-	-	1350	1550	wand
13	19	1	KER	g-		1300	1500	wand/oor
13	19	1	KER	p-bor-	-	1700	1775	rand/bodem
13	19	2	KER	r-	-	1450	1600	wand
13	19	1	KER	r-kop-	vermoedelijk r-kop-1; inwendig witte slib en loodglazuur met koperoxide (groen)	1450	1550	rand/wand
13	19	1	KER	s2-	Raeren/Aken, uitwendig zoutglazuur	1500	1550	wand
14	26	2	KER	g-		1300	1500	wand/oor
15	5	7	KER	r-	-	1350	1550	rand/wand/oor
15	21	1	KER	g-		1300	1500	rand/wand/bodem
15	21	6	KER	r-	-	1450	1550	rand/wand
15	21	3	KER	s2-	Raeren/Aken, uitwendig zoutglazuur	1500	1550	wand/bodem
16	35	1	KER	ir-blo-	malgevormd; ongeglazuurd	1900	2000	profiel compleet
17	24	1	KER	s2-	Raeren/Aken	1500	1550	wand
18	25	1	bewerkt natuursteen	beeldhouwwerk?/bouwmateriaal?	wit kalkzandsteen	-	-	fragment
18	25	1	KER	f-	geheel wit	1675	1725	rand
18	25	1	KER	r-the-	waarschijnlijk r-the-5; geheel loodglazuur; uitwendig met ijzeroxide (donkerbruin)	1750	1800	rand/wand/tuit
19	26	2	KER	f-bor-	blauw op wit: florale motieven	1700	1800	bodem
19	26	6	KER	r-	-	1500	1600	rand/wand/bodem

Bijlage 8: Determinatielijst AARDEWERK Gorinchem Rosmolensteeg door G. Van den Berg (proefsleuvenonderzoek; CIS:23426)								
spoornr	**vondstnr**	**MAE**	**materiaal-groep**	**code**	**beschrijving**	**begindatering**	**einddatering**	**fragmentatie**
19	26	2	KER	r-bor-	'Nederrijnse waar'	1700	1800	rand
19	26	2	KER	s2-	-	1500	1550	wand/bodem
19	26	1	KER	w-		1550	1650	wand
20	27	1	KER	f-	waarschijnlijk f-zal-	1650	1850	rand
20	27	2	KER	r-	-	1450	1650	rand/wand/bodem
20	27	2	KER	s2-	Raeren/Aken en Siegburg	1500	1550	wand/bodem
21	28	1	KER	r-	-	1450	1650	wand
26	32	2	KER	g-		1300	1500	wand
26	32	1	KER	ha-	golflijn op wand	1500	1600	wand
26	32	2	KER	ha-bor-	bovenzijde loodglazuur (geel); 1 exemplaar met sgrafittoversiering op rand: golflijn; sterk verweerd	1500	1600	rand
26	32	2	KER	r-	-	1450	1650	wand
26	32	3	KER	r-	-	1450	1650	wand/rand
26	32	2	KER	r-bak-2	inwendig loodglazuur	1500	1650	profiel compleet
26	32	1	KER	r-bor-	lobvoeten; onherkenbaar figuur in witte slibversiering	1475	1550	bodem
26	32	1	KER	s2-	Raeren/Aken	1500	1550	bodem
27	33	1	KER	g-		1300	1500	wand
27	33	1	KER	r-	sterk beroet	1400	1500	wand
27	33	1	KER	s2-	Siegburg of Langerwehe; sterk beroet	1400	1500	wand
28	34	1	KER	g-	-	1300	1450	wand
28	34	6	KER	r-	-	1450	1600	wand/bodem/rand
28	34	1	KER	s2-	Raeren/Aken	1500	1550	wand
29	36	5	KER	r-	-	1450	1550	wand/rand
29	36	1	KER	r-	vermoedelijk r-bor-; sgrafitto-versiering in witte slib: uitgespaard blokpatroon op vlag	1475	1550	wand

Bijlage 8: Determinatielijst AARDEWERK Gorinchem Rosmolensteeg door G. Van den Berg (proefsleuvenonderzoek; CIS:23426)								
spoornr	**vondstnr**	**MAE**	**materiaal-groep**	**code**	**beschrijving**	**begindatering**	**einddatering**	**fragmentatie**
30	37	1	KER	f-tegel	-	1600	1650	fragment
30	37	1	KER	g-	-	1300	1500	wand
30	37	7	KER	r-	-	1450	1600	rand/bodem/wand
30	37	1	KER	r-bor-	geknepen standlobben; bovenzijde loodglazuur	1450	1600	rand
31	38	2	KER	f-bor-	1 x polychroom: bloemen; 1 x blauw op wit: florale motieven	1700	1800	rand/wand
31	38	1	KER	f-bor-5	blauw op wit: florale motieven	1750	1800	rand/wand
31	38	2	KER	f-tegel	geheel wit	1700	1850	fragment
31	38	1	KER	f-zal-1	geheel wit tinglazuur, met uitzondering van bodem	1650	1850	profiel compleet
31	38	1	KER	iw-	geheel wit	1775	1800	bodem
31	38	2	KER	iw-	1 x blauw op wit: transferprint; 1 x polychrome versiering	1850	1900	rand/wand
31	38	2	KER	iw-bor-	geheel wit	1775	1850	wand
31	38	3	KER	iw-kop-	geheel wit	1800	1850	rand/wand/bodem
31	38	5	KER	p-bor-	-	1700	1775	rand/wand/bodem
31	38	1	KER	p-kop-	-	1700	1775	bodem
31	38	12	KER	r-	-	1650	1800	rand/wand/bodem/oor
31	38	1	KER	r-blo-	gat in bodem	1750	1950	bodem
31	38	1	KER	r-blo-8	gat in bodem; ongeglazuurd	1800	1950	profiel compleet
31	38	1	KER	r-kdl-nieuw	loodglazuur met uitzondering van bovenzijde	1750	1850	archeologisch compleet
31	38	2	KER	s2-	Raeren/Aken	1500	1550	wand
31	38	4	KER	w-		1750	1850	rand/wand/oor
31	39	1	KER	f-		1750	1800	rand/wand
31	39	1	KER	f-bor-	schoteltje	1700	1800	rand
31	39	1	KER	s2-	Siegburg	1400	1500	wand
31	39	2	KER	w-	-	1750	1850	rand/wand/bodem

Bijlage 8: Determinatielijst AARDEWERK Gorinchem Rosmolensteeg door G. Van den Berg (proefsleuvenonderzoek; CIS:23426)								
spoornr	**vondstnr**	**MAE**	**materiaal-groep**	**code**	**beschrijving**	**begindatering**	**einddatering**	**fragmentatie**
31	39	1	KER	w-bor-	Frechen	1800	1850	rand
32	39	6	KER	r-	-	1650	1800	rand/wand/bodem/oor
32	40	1	KER	r-bak-1	inwendig loodglazuur	1450	1550	profiel compleet
33	41	1	KER	s2-dek-1	Raeren/Aken; geheel zoutglazuur; Bartels 1999 (cat.nr. 81, p. 547)	1800	1900	archeologisch compleet
35	42	1	KER	r-	grape of pot; loodglazuur op rand, schouder en oor (groene waas)	1450	1550	rand/wand/oor
39	45	1	KER	g-	-	1300	1500	wand
39	45	1	KER	r-	-	1300	1500	wand
39	45	1	KER	r-	-	1450	1650	wand/rand
40	46	1	KER	g-pot-nieuw	blauw-grijs, geen oor, 3 standlobben	1375	1425	archeologisch compleet
41	49	1	KER	ep-	knopje van electrisch apparaat	1925	1975	fragment
41	49	1	KER	r-	-	1400	1650	wand
43	48	1	KER	'g-	-	1300	1500	wand
43	48	1	KER	r-	-	1450	1650	wand
43	48	1	KER	r-bor-	waarschijnlijk r-bor-6; bovenzijde witte slib met loodglazuur (geel)	1500	1575	rand/wand
44	47	1	KER	f-tegel	groen op wit: vlekken en stippen	1650	1700	fragment
44	47	1	KER	iw-	1 x geheel wit en 1 x lichtbruin	1800	1900	wand
44	47	1	KER	s2-fle-	mineraalwaterfles	1775	1850	wand
44	47	1	KER	w-	-	1550	1650	wand
49	54	1	KER	r-	geheel loodglazuur	1500	1650	wand
50	58	1	KER	g-	-	1300	1500	wand/oor/rand
50	58	1	KER	iw-kop	blauw op wit: florale motieven	1800	1850	rand
50	58	2	KER	r-	spatjes loodglazuur	1350	1450	wand

Bijlage 9: Determinatielijst GLAS Gorinchem Rosmolensteeg door C. Scheffer-Mud (proefsleuvenonderzoek; CIS:23426)								
spoornr	***vondstnr***	***MAE***	***materiaal-groep***	***code***	***beschrijving***	***begindatering***	***einddatering***	***fragmentatie***
1	*4*	*1*	*GLS*	*gl-?*	*kleurloos, modern uitziend fragment*	*1800*	*2000*	*fragment*
9	*12*	*1*	*GLS*	*gl-?*	*2 licht-groene vlakke fragmenten, met ijsglasstructuur*	*1600*	*1800*	*fragmenten*
stort	*23*	*1*	*GLS*	*gl-kel-6*	*1 hol stamfragm. van een kelkglas met een 6-zijdige 'silezische'stam.*	*1700*	*1740*	*stamfragment*
19	*26*	*2*	*GLS*	*gl-rui*	*2 vensterglasfragm. uit verschillende periodes*	*1600*	*1900*	*fragmenten*
20	*27*	*1*	*GLS*	*gl-rui*	*1 groen vensterglasfragm., afgeknabbeld met gruizelijzer*	*1600*	*1800*	*fragment*
22	*29*	*2*	*GLS*	gl-fles	*2 bodemfragm. van kleurloos cilindrisch medicijnflesje*	1800	1900	bodem
30	*37*	*1*	*GLS*	gl-rui-1	*1 groen fragm. vensterglas*	1600	1800	fragment
31	*38*	*2*	*GLS*	gl-rui-1	*2 groene vensterglasfragm.*	1600	1800	fragment
31	*38*	*1*	*GLS*	gl-?	*1 kleurloos vervormd stukje glas, vermoedelijk door extreme hitte*	1600	1800	fragment
32	*39*	*4*	*GLS*	gl-rui-1 en gl-bek/kel?	*6 groene vensterglasfragm., 1 kleurloos randfragm. van een beker of glas*	1600	1800	fragmenr – rand
44	*47*	*2*	*GLS*	gl-rui	*2 moderne fragmenten*	1900	2000	fragmenten
vlak	*52*	*1*	*GLS*	gl-rui	*3 moderne vensterglasfragm.*	1900	2000	fragmenten

Beleving		parameters
Schoonheid		zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement; vorm en structuur; relatie met omgeving.
Herinneringswaarde		verbondenheid met feitelijk historische gebeurtenis; associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis

Fysieke kwaliteit	scores	parameters
gaafheid	1/2/3	aanwezigheid sporen; gaafheid sporen; ruimtelijke gaafheid; stratigrafie intact; mobilia in situ; ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling; ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen; aanwezigheid antropogeen biochemisch residu; stabilitiet van de natuurlijke omgeving
conservering	1/2/3	conservering artefacten (metaal/overig) conservering organisch materiaal

Inhoudelijke kwaliteit	scores	parameters
zeldzaamheid	1/2/3	het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode, binnen dezelfde archeoregio, waarvan de aanwezigheid is vastgesteld; idem, op basis van recente en specifieke verwachtingskaart
informatiewaarde	1/2/3	opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel) recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeoregio; recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode; passend binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut of RACM
ensemblewaarde	1/2/3	synchrone context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode in de microregio); diachrone context (voorkomen van monumenten uit opeenvolgende perioden binnen de microregio); landschappelijke context (fysisch- en historisch geografische gaafheid van het contemporaine landschap); aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
representativiteit	-	kenmerkendheid voor een bepaald gebied en/of periode; het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd; idem, op basis van recente en specifieke verwachtingskaart

Bijlage 11: Stappenplan archeologie

In het “stappenplan archeologie” wordt aangegeven welk traject bij planvorming bewandeld moet worden als het gaat om het inpassen van archeologische waarden en verwachtingen. Het is van groot belang om in een zo vroeg mogelijk stadium van de planvorming rekening te houden met de archeologische waarden en verwachtingen en wel voordat men aanvangt met de globale invulling van een plangebied.

Het stappenplan gaat uit van een brede inventarisatie van wat er bekend is over de archeologische waarden. Op basis daarvan wordt zeer gericht ingezoomd op voor het plan(gebied) relevante archeologische informatie. Na iedere stap wordt beredeneerd gekozen voor meer diepgaand onderzoek op specifieke plekken, zodat uiteindelijk voldoende bekend is over aanwezige vindplaatsen om gemotiveerde afweging in het ruimtelijke-ordeningsproces te kunnen maken.

I. Bureauonderzoek

Het doel van bureauonderzoek is het verwerven van informatie - aan de hand van bestaande bronnen - over bekende of verwachte archeologische waarden binnen of relevant voor het plangebied. Daarnaast moet het bureauonderzoek inzicht bieden in eventueel benodigd inventariserend onderzoek (stap II, zie onder). Een bureauonderzoek bestaat uit een archief- en literatuuronderzoek van archeologische en bodemkundige gegevens die bij RACM, provincie, gemeente en/of andere instanties (b.v. universiteiten, musea) bekend zijn over het betreffende gebied. Het Bureauonderzoek dient de volgende aspecten te behandelen:

- aangeven wat de aanleiding is voor het bureauonderzoek en om welk gebied het gaat. Dit in verband met het bepalen van het onderzoekskader;
- beschrijven van het huidige gebruik van de locatie op basis van beschikbare relevante gegevens;
- beschrijven van het historische grondgebruik of de historische ontwikkeling van het gebied op basis van geofysische, fysische en historisch geografische gegevens
    - o een korte impressie over de ontstaansgeschiedenis van het landschap
    - o een impressie van de bewoningsgeschiedenis;
- beschrijven bekende archeologische waarden
    - o archeologisch waardevolle terreinen zoals deze zijn opgenomen in het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de RACM. Dezelfde terreinen zijn tevens opgenomen op de Archeologische Monumentenkaarten (AMK) van de provincies. Archeologisch waardevolle terreinen genieten wettelijke bescherming (ex artikel 3 en 6 van de Monumentenwet) of dienen een planologische bescherming te krijgen binnen het bestemmingsplan;
    - o archeologische vindplaatsen zoals deze in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de RACM aanwezig zijn. Clustering van vindplaatsen kan wijzen op de aanwezigheid van bewoningssporen uit het verleden;
- beschrijven van de archeologische verwachtingen en opstellen van een gespecificeerd en onderbouwd verwachtingsmodel van de verwachte archeologische waarden:
    - o aan de hand van de door de RACM ontwikkelde Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Gebieden met een hoge of middelhoge archeologische verwachtingswaarde of trefkans komen in ieder geval voor een nader archeologisch onderzoek in aanmerking;
    - o aan de hand van een meer gedetailleerde provinciale c.q. gemeentelijke verwachtingskaart;
- rapportage met daarin advisering ten behoeve van het vervolgtraject gerelateerd aan de verschillende stadia van het planvormingsproces.

II. Inventariserend veldonderzoek (IVO)

Het doel van het inventariserend veldonderzoek is het zeer gericht aanvullen en toetsen van de uitkomsten van het bureauonderzoek. Stapsgewijs wordt bekeken óf er archeologische waarden aanwezig zijn en zo ja, wat dan de aard, karakter, omvang, datering, gaafheid, conservering en relatieve kwaliteit is. Ten behoeve van een IVO dient een Programma van Eisen (PvE) opgesteld te worden. In principe wordt het IVO uitgevoerd op basis van een Plan van Aanpak (PvA).
Het onderzoek kan bestaan uit de volgende methoden:

- non-destructieve methoden: geofysische methoden (elektrische, magnetische en elektromagnetische methoden eventueel in combinatie met remote sensing technieken);
- weinig destructieve methoden: oppervlaktekartering, booronderzoek, sondering (putjes van maximaal een vierkante meter);
- destructieve methoden: proefsleuven.

Welke methoden (kunnen) worden ingezet hangt af van de locatie en vraagstelling. De onderbouwing voor de in te zetten methoden is in het bureauonderzoek gegeven. Een inventariserend veldonderzoek moet leiden tot een waardering en een archeologisch inhoudelijk selectieadvies.

Bij weinig destructieve methoden gaat het om oppervlaktekartering en booronderzoek. Dit houdt in dat het plangebied wordt gekarteerd door middel van het "belopen" van akkers en weilanden, waarbij gezocht wordt naar aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische waarden. Daarnaast wordt door middel van boringen onderzocht hoe het staat met de bodemopbouw, en of er archeologische lagen of indicatoren te onderscheiden zijn. De aangetroffen vindplaatsen kunnen vervolgens nader bekeken worden met een meer diepgaand booronderzoek. Dit levert nadere informatie over de omvang en waardering op. Soms is het nodig om in dit stadium proefputjes te graven.

Een proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd indien uit de minder destructieve onderzoeksmethoden is gebleken dat er in een plangebied waardevolle archeologische vindplaatsen aanwezig zijn. Door middel van het graven van een aantal proefsleuven kunnen de exacte begrenzing, de datering en de graad van conservering van een vindplaats worden onderzocht. Uit het proefsleuvenonderzoek moet blijken of een vindplaats behoudenswaardig of zelfs beschermenswaardig is. Is dit het geval, dan zal bekeken moeten worden of de vindplaats ingepast kan worden in het plan. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat in eerste instantie uit van behoud van het bodemarchief in situ (ter plekke in de bodem).

Eventueel: III. Opgraven ofwel archeologisch vervolgonderzoek

Indien het niet mogelijk is een 'behoudenswaardige of beschermenswaardige' vindplaats in situ te bewaren, zal het hier aanwezige bodemarchief voor het nageslacht bewaard dienen te worden door middel van een vlakdekkend onderzoek. Alleen dan is deze stap (stap III) noodzakelijk.

Bron: RACM